

КОРЗУН

Олена Вікторівна,

кандидат історичних наук,
докторант Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки

НААН

elkorzun365@gmail.com

(м. Київ)

**ВНЕСОК ЯРОСЛАВА НЄМЕЦА (1842–1898) У РОЗВИТОК
ДОСЛІДНИЦТВА В ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА НА УКРАЇНСЬКИХ
ЗЕМЛЯХ (до 120-річчя з дня смерті)**

Виконане дослідження присвячено маловідомій постаті в історії освіти, науки і техніки, Ярославу Йосиповичу Нємецу (1842–1898), освітянину, вченому-помологу, громадському діячу, організатору сільськогосподарського дослідництва. Стаття присвячена 120 річниці з дня смерті вченого. В дослідженні висвітлено основні віхи життєвого і творчого шляху даної історичної постаті. Висвітлено, що Ярослав Йосипович походив з родини всесвітньо відомої чеської письменниці Божени Нємцовой, через фінансові труднощі родини переїхав до Російської імперії, де реалізував себе як викладач малювання та креслення, розробив та опублікував методичні праці з цього напрямку. Проаналізовано його діяльність на освітній ниві, де він активно долучився до розбудови середніх навчальних закладів Одеси, Рівного та особливо міста Вінниці. Доведено, що Я. Й. Нємец, будучи директором Вінницького реального училища, своєю адміністративною, педагогічною, кадровою діяльністю перетворив цей навчальний заклад у центр не тільки освіти, але й наукового, культурного, спортивного та громадського життя подільського регіону. Визначено роль вченого у становленні та розвитку дослідної справи в галузі садівництва на українських землях, який заклав дослідний сад, що згодом став праобразом Подільської дослідної станції Інституту садівництва Національної академії аграрних наук України. Узагальнено наукові пошуки вченого-помолога з дослідження плодово-ягідних культур, їх акліматизації до умов подільського регіону з метою подальшого промислового застосування. Відзначено, що ще за життя науковець був визнаний фаховою спільнотою на міжнародних професійних виставках, отримав державну підтримку щодо наукового відрядження в Північну Америку та видання монографії «Промислове плодівництво у Північній Америці». Обґрунтовано внесок Я. Й. Нємеца у вивченні стану та розвитку промислового

плодівництва в США та Канаді у кінці XIX ст., популяризації наукових розробок ведення садівництва на сторінках наукових фахових видань. Зібрані дані свідчать, що цей вчений своєю науковою діяльністю заклав основу наукового ведення садівництва на території Поділля.

Ключові слова: садівництво, помологія, сільськогосподарська дослідна справа, реальне училище, Подільська губернія, Подільська дослідна станція, Боженна Немцова, Північна Америка.

YAROSLAV NEMETS CONTRIBUTION (1842–1898) INTO THE DEVELOPMENT OF RESEARCH IN HORTICULTURE ON THE UKRAINIAN LANDS

(devoted to the 120th anniversary of the scientist's death)

The study is devoted to the little-known figure in the history of education, science and technology, Yaroslav Yosypovych Niemets (1842-1898), an educator, a pomologist, a public figure, an organizer of agricultural research. The article is devoted to the 120th anniversary of the scientists' death. The article highlights the major milestones of his life and creative path. It is found out, that Yaroslav Yosypovych descended from the family of a well known Czech writer Bozhena Nemtsova and because of family's financial difficulties moved to Russia where implemented his talents as a teacher of arts and drawing, developing methodological works in this field. His activity in the field of education is analyzed, where he actively participated in the development of secondary schools in Odessa, Rivne and especially Vinnytsa. The research shows that Y. Y. Nemets being the principal of Vinnitsa gymnasium by his administrative, pedagogical, staff managing activity transformed this educational establishment into the center of educational, scientific, cultural, sport and public center of Podillia region. The role of the scientist in the establishment and development of a research in horticulture on the Ukrainian lands is defined. In particular, he laid an experimental garden, which later turned into the Podilsky research centre at the Institute of Horticulture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine. The scientist's scientific findings in growing fruit and berry cultures, their acclimatization to the conditions of the Podillya region for the purpose of further industrial application are generalized. It is notable, that the scientist was renowned by scientific community at international professional exhibitions and even obtained state support for scientific research in North America and publishing a monograph "Industrial promiculture in North America". The contribution of Y. Nemets into the study of the condition and development of industrial fruit production in the USA and Canada at the end of the XIX century, popularization of scientific advances in gardening on the pages of scientific professional editions is substantiated. The gathered data prove that through his scientific activity this researcher laid the foundation for science-based promiculture on the territory of Podillia region.

Key words: horticulture, pomology, agricultural research, real college, Podillya province, Podolsky experimental center, Bozhena Nemtsova, North America.

ВКЛАД ЯРОСЛАВА НЕМЕЦА (1842–1898) В РАЗВИТИЕ ОПЫТНОГО ДЕЛА В САДОВОДСТВЕ НА УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ

(к 120-летию со дня смерти)

Выполненное исследование посвящено малоизвестной персоне в истории образования, науки и техники, Ярославу Осиповичу Немецу (1842–1898), педагогу, ученому-помологу, общественному деятелю, организатору сельскохозяйственного опытного дела. Статья посвящена 120-летию со дня смерти ученого. В исследовании проанализированы основные вехи жизненного и творческого пути данной исторической персоны. Высветлено, что Ярослав Осипович происходил с семьи всемирно известной чешской писательницы Божены Немцовой и через финансовые трудности семьи переехал в Российскую империю, где реализовал себя как преподаватель рисования и черчения, разработал и опубликовал методические труды в этом направлении. Проанализирована его деятельность на педагогической ниве, где он был активно включен в развитие средних учебных заведений Одессы, Ровно и особенно Винницы. Доказано, что Я. О. Немец, будучи директором Винницкого реального училища, своей административной, педагогической, кадровой деятельностью превратил это учебное заведение в центр не только образования, но и научной, культурной, спортивной и общественной жизни подольского региона. Определена роль ученого в становлении и развитии исследовательского дела в области садоводства на украинских землях, заложив опытный сад, который впоследствии стал прообразом Подольской опытной станции Института садоводства Национальной академии аграрных наук Украины. Обобщены научные поиски ученого в изучении плодово-ягодных культур, их акклиматизации к условиям подольского региона с целью дальнейшего промышленного применения. Отмечено, что еще при жизни ученый был признан профессиональным сообществом на международных специальных выставках, получил государственную поддержку в организации научной экспедиции в Северную Америку и выпустил монографию «Промышленное плодоводство в Северной Америке». Обоснован вклад Я.О. Немеца в изучении состояния и развития промышленного плодоводства в США и Канаде в конце XIX в., популяризации научных разработок ведения садоводства на страницах научных профессиональных изданий. Собранные данные свидетельствуют, что данный ученый своей научной деятельностью заложил основу научного ведения садоводства на территории Подолья.

Ключевые слова: садоводство, помология, сельскохозяйственное опытное дело, реальное училище, Подольская губерния, Подольская опытная станция, Божена Немцова, Северная Америка.

Цього року виповнюється 120 років з дня смерті видатного освітянина, вченого, громадського діяча Ярослава Йосиповича Немеца (1842–1898), який, маючи чеське походження, пов'язав свою долю з українськими землями (рис. 1). Він увійшов в історію як видатний помолог кінця XIX ст., що відзначився не тільки винайденням нових сортів плодових дерев та ягід, але й першим на теренах Російської імперії, хто ґрунтовно дослідив промислову переробку овочів та фруктів у США та Канаді. Його дослідний сад, закладений у 1890-х роках на землях Вінницького реального училища, директором якого він був, став в майбутньому праобразом Подільської дослідної станції Інституту садівництва *Національної академії аграрних наук України*.

Рис. 1. Ярослав (Павло) Йосипович Немец 1898 р.

Ярослав (Павло) Йосипович Немец народився 2 жовтня 1842 р. в Празі у родині політичного діяча Йосифа Немеца (рис. 3.) та всесвітньо відомої чеської письменниці Божени Немцовой (рис. 2). Він був четвертою дитиною в сім'ї. Родина та її оточення безперечно вплинули на подальшу долю вченого. Мистецьке сприйняття світу виховане матір'ю, активна життєва позиція батька і приклад старшого брата Карла найяскравіше проявилися у характері, уподобаннях, виборі улюбленої справи Ярослава Йосиповича. Маючи неабиякі здібності в малюванні з ранніх років, мати всіляко заохочувала свого молодшого сина до художньої діяльності. Завдяки її клопотанням та благодійній допомозі шанувальників її творчості, у 1860 р. Ярослав вступив до Мюнхену у Королівську Баварську Академію образотворчих мистецтв для студіювання академічного живопису. Однак передчасна кончина матері стала

Рис. 2. Божена Немцова (Božena Němcová) (1820-1862) чеська письменниця, авторка оповідання «Бабуся» (1855) та циклу «Золота книга казок»

Рис. 3. Йосип Немец (Josef Nemeц) (1805-1879) чеський патріот

на заваді подальшій художній освіті хлопця, хоча прагнення творити прекрасне не полишало його до кінця свого життя.

Постійні поневірвання, фінансові труднощі змусили молоду людину «шукати себе» на теренах іншої країни. Родинні контакти зі слов'янськими громадськими колами обіцяли кращу перспективу для самореалізації в Російській імперії, тому молодий чоловік переїхав до Одеси, де, склавши іспит на звання вчителя, працював приватним учителем малювання та підробляв у фотомайстернях фотографом і ретушером. У 1870 р. поступив на службу до Одеської суспільної Маріїнської гімназії на посаду вчителя чистописання [15], а вже у вересні 1874 р., за особистої участі тогочасного попечителя Одеського навчального округу С. П. Голубцова, його було прийнято до Одеського реального училища [22] (рис. 4.).

Рис. 4. Ярослав Немец 70-ті роки XIX ст. м. Одеса

Рис. 5. Марія Немецова (Богуславська)

Цьому періоду життя належать перші спроби пера Я. Немеца. Він підготував до друку методичний посібник присвячений моделюванню з гіпсу, за що був нагороджений орденом св. Станіслава 3 ст. Упродовж ще кількох років Я. Немец подав до Головного управляючого Міністерства народної освіти свої праці «Перспективне малювання геометричних форм»[10] (яка була двічі перевидана) та «Школа елементарного малювання», за що у 1881 р. отримав премію від міністерства в розмірі 300 руб. та пропозицію зайняти посаду інспектора Одеського реального училища. Згодом його призначено виконувачем обов'язки директора цього училища. Цікаво, що до числа його учнів належить ім'я Владислава Городецького (1863–1930), в майбутньому відомого архітектора. Саме Ярослав Йосипович помітив неабиякі здібності у В. Городецького, ініціював клопотання до Імператорської академії мистецтв у Санкт-Петербурзі, що згодом дало можливість хлопцю збіднілої польської родини стати знаним архітектором країни.

У 1889 р. Ярослав Йосипович подав прохання на ім'я попечителя Київського навчального округу, тайного радника та кавалера В. В. Вельямінова-Зернова з проханням про призначення на посаду директора одного із реальних училищ Київського навчального округу [24]. Таке прохання було обумовлено сімейними обставинами, адже у м. Вінниці Подільської губернії проживали родичі його дружини, які заповідали їй невеликий маєток. Отримавши листа з грифом «конфіденційно» від попечителя Одеського навчального округу про моральні якості Я. Немеца, було вирішено призначити його на посаду директора Рівненського реального училища. Хоча, як свідчать документи справи про дане переміщення, на рівні міністерства були вагання щодо призначення особи не російського походження на таку посаду в місті з населенням переважно іноземного походження. Лише за два роки прохання було задоволене і Ярослава Йосиповича переведено до Рівного. Але, напевно, політичні та національні чинники загальноімперської політики спрацювали і в цій ситуації, про що свідчить невеликий термін – лише один рік перебування Я. Немеца на цій посаді. Цікаво, що 1890 р. під час військових маневрів м. Рівне відвідував імператор Олександр III. Окремий візит було заплановано до Рівненського реального училища, як найстарішого навчального закладу регіону, що існувало з 1832 р. За зразковий прийом директор був особисто нагороджений імператором іменним перснем з діамантами [2] і, власне, особиста зустріч з царем посприяла тому, що Я. Немеца цього ж року призначили директором Вінницького реального училища [23], яке щойно було переведене з Могилів-Подільського, де існувало ще з 1885 р. [25].

На противагу гімназіям, які велике значення надавали вивченню стародавніх та сучасних мов, предметам гуманітарного напрямку, навчальна програма реальних училищ будувалася на іншій організаційній основі: надання учням загальної освіти і технічних знань з урахуванням практичних вимог регіону.

Ярослав Немец, який став фактично першим директором Вінницького реального училища (рис. 6.) , відповідав за організацію облаштування закладу,

Рис. 6. Вінницьке реальне училище. Поч. XX ст.

налагодження освітньо-виховного процесу. За дев'ятирічний термін, упродовж якого Ярослав Йосипович був директором, добудовано ще одне крило з навчальними кімнатами до основного навчального корпусу, який було зведено за кошти мецената. Також на подвір'ї навчального закладу з'явився двоповерховий будинок для квартир адміністрації та викладачів. В училищі було облаштовано фізичний і математичний кабінети, відкрито гімнастичну залу, столярну та слюсарну майстерні, побудовано домову церкву, іконостас якої виготовила майстерня О. Мурашка. Сам Ярослав Йосипович продовжував викладати малювання та креслення, ініціювавши створення висококласної художньої студії. Спочатку курс викладання в училищі був розрахований на шість років, однак за клопотаннями Ярослава Йосиповича, вже після його смерті у 1899 р. було відкрито ще додатковий сьомий клас, в якому учнів готували до вступу у технічні вузи.

Вінницьке реальне училище, яке профункціонувало тридцять років (1890–1920) стало центром не тільки освіти у м. Вінниці, але й наукового, культурного, спортивного та громадського життя регіону. Я. Немецу вдалося згуртувати надзвичайно інтелектуально потужний колектив.

Вінницький період (1890–1898) у житті Ярослава Йосиповича пов'язаний не тільки з його адміністративною та освітянською роботою, але із активним захопленням садівництвом, як наукою. В цей період він заклав дослідний сад у маєтку своєї дружини та показовий садок на землях реального училища. Там же влаштував метеорологічну станцію. Помологія його цікавила не випадково, адже його старший брат Карл Немец (1839–1901) у той час вже був визнаним чеським експертом у садівництві (рис. 7.). Здобувши базову освіту садівника у рідній Чехії, Карла запросили на практичне стажування до австрійських приватних садів. Повернувшись на Батьківщину, він працював викладачем основ овочівництва, ботаніки та каліграфії в Королівській Провінційній Чеській академії у м. Табор. Значна популярність серед викладачів та студентів дозволила Карлу Немецу у 1896 р. стати директором філії австрійського помологічного інституту у Трої, поблизу Праги, яку він очолював аж до своєї смерті.

**Рис. 7. Карл Немец
(1839–1901)
старший брат Я. Немеца**

У своєму дослідному саду Ярослав Немец удосконалив методи ягідного виноробства, виконав досліди з акліматизацією нових для нашого регіону рослин, отриманих з різних куточків світу від видатних помологів, з якими він вів жваве листування. Ярослав Йосипович також розводив шляхом щеплення у невеличких розсадниках нові сорти яблунь, груш, персиків, слив. Цей матковий сад став свого роду дослідною станцією, де він досліджував до 700 сортів яблуні та груші й 300 сортів сливи, вишні та черешні, з яких біля 60 американських [18]. Користуючись звичайною поштою він розсилав та замовляв різноманітні новинки з усіх куточків світу та здійснював досліди з акліматизації рослин різноманітного походження. Ним розроблено власний метод повернення до життя підсушених живців [1], яким користуються ще й досі вітчизняні садівники [21]. Виконував дослідження деяких сортів плодкових дерев щодо їх подальшого промислового застосування, як на українських

землях, так і в умовах північних широт. За словами відомого тогочасного фахівця із садівництва, теж подолянина, Миколи Кучінова, який детально обстежував цю галузь в цілому у Російській імперії та Подільській губернії зокрема, сад Немеца міг похвалитись і багатьма унікальними сортами, розведеними самим власником. Вражає не тільки їх кількість, але й поетичність назв: «Мадам Немец», «Захоплення Богемії», «Абондандт», «Раннє Ріверса», «Айвенго», «Знайда Гогензатема» та багато інших [18].

Визнання вченого у фахових наукових колах відбулося після його участі у Міжнародній Виставці Плодівництва, що проходила у 1894 р. у Санкт-Петербурзі. Його досягнення щодо акліматизації сортів плодових дерев були відзначені срібною медаллю. А правління Імператорського Російського Товариства Плодівництва, яке ініціювало виставку, додатково присудило диплом золотого зразка за нові сорти агрусу, що виведені із насіння, а за ягідні вина – велику срібну медаль [17].

Такий успіх на заході міжнародного рівня привернув увагу Міністерства землеробства та державних маєтностей до дослідника, яке у 1895 р доручило Ярославу Немецу організацію експедиції для детального аналізу досягнень помологічної справи на американському континенті. Делегування Ярослава Йосиповича у США було не випадковим, адже його наукові інтереси полягали у дослідженні американських сортових новинок та проблем переробки фруктів і ягід, про що свідчать відповідні статті на сторінках всеросійських періодичних фахових видань «Плодоводство» та «Вестник садоводства, пловодства и огородничества». Зокрема цьому напряму присвячено 8 статей [6–9; 11; 13–15].

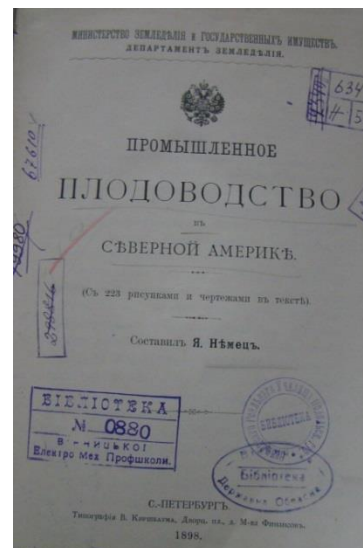
Відрядження до Сполучених Штатів Америки підкосило здоров'я дослідника, але, незважаючи на хвороби, Я. Й. Немец підготував масштабний звіт – «Промислове плодівництво у Північній Америці» [12], який вийшов друком у середині літа 1898 р. обсягом 400 сторінок із 233 авторськими малюнками (рис. 8.) . У своїй рецензії М. Кучінов, зазначав, що ця праця заслуговувала на особливу увагу вітчизняних пловодів, так як спеціальна література Західної Європи не мала аналогів подібного рівня. За його ж

визначенням єдина праця з цієї тематики, відома у той час, написана німецькою мовою помологом Гейсером «Плодівництво та використання плодів у Сполучених Штатах Північної Америки», яка свого часу вразила всю наукову спільноту, набагато поступалась роботі Я.Й. Немеца [5].

У своїй праці Я.Й. Немец висвітлив стан плодівництва у Сполучених Штатах Америки та Канаді, розвиток якого у той час досяг значного рівня. Вражає чіткість малюнків та їх детальних описів. Книга складається із 15 розділів з плодівництва й окремого розділу, присвяченого городнім рослинам та баштанним культурам. Автор досліджував освітні та науково-дослідні установи із садівництва, громадські об'єднання, державні органи, галузеві друковані видання та виставки. Значну увагу присвятив профільним торговельно-садовим закладам, розплідникам та насінневим господарствам. Окремо розглядалися проблеми організації збору, пакування, продажу плодів, виробництву плодівих консервів.

Детально підготовлена праця вражала сучасників не тільки глибиною спеціальних галузевих знань, але й масштабністю узагальнень та аналізом економічних процесів у сільському господарстві Сполучених Штатів Америки порівняно з Російською імперією. Миттєвий розпродаж двотисячного накладу змусив Міністерство землеробства видати цю працю вже наступного року другим виданням.

По дорозі зупинившись у Празі для побачення з близькими, він занедужав на запалення легенів і був госпіталізований до лікарні, де помер 18 листопада 1898 р. на 56 році життя. Все студентство та викладацький склад Помологічного інституту у Трої, що біля Праги, проводжало Ярослава Йосиповича Немеца в його останній путь. Він був похований на Вишеградському кладовищі у склепі поряд зі своєю матір'ю (рис. 9.).

**Рис. 8. Немец Ярослав
Титульний аркуш
книги «Промислове
плодівництво у
Північній Америці»**

Рис. 9. Склеп Божени Немцової на Вишеградському кладовищі у Празі, де поховані її діти Ярослав (1898) та Теодора (Дора) (1920)

Його дружина (рис. 5) та прийомний син В'ячеслав (Ярослав) Павлович Немец (1871–1920), племінник, позашлюбний син старшого брата Карла (рис. 10.) , продовжували справу Ярослава Йосиповича. В'ячеслав супроводжував свого дядька під час відрядження до Сполучених Штатів Америки як перекладач та допомагав у підготовці монографії. Крім того, він заклав матковий сад, розплідник та дослідний город на зразок саду Ярослава Йосиповича на земельній ділянці Вінницької двокласної церковно-парафіяльної школи, де викладав садівництво та городництво. Після смерті свого наставника він присвятив себе розвитку шкільної справи у галузі садівництва у найвіддаленіших губерніях Російської імперії.

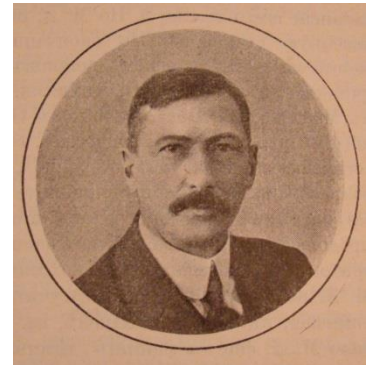

Рис. 10. В'ячеслав (Ярослав) Павлович Немец (1871–1920)

На початку ХХ ст. естафету у дослідженні розвитку вітчизняного плідівництва, порівнюючи з європейським та американським, підхопив ще один вчений та організатор помологічної справи на Поділлі – власник Осламівського дослідного саду у Новоушицькому повіті Подільської губернії Олександр Оттович Шміт

Рис. 11. Олександр Оттович Шміт Подільський помолог

(рис. 11.). Аналізуючи дані Я. Немеца, дослідник з'ясував причини посух та неврожаїв у Подільській губернії, порівнюючи методи прогнозування та запобігання цим явищам у нас та закордоном [20].

Сучасники Я. Немеца високо оцінили його внесок у розвиток садівництва на українських землях. Так, стаття у Енциклопедичному словнику видавництва Брокгауза-Ефрона, яка присвячена сушінню плодів та овочів,

написана виключно за матеріалами дослідника [3]. А такі корифеї помологічної справи як Л. Симиренко та І. Мічурін, описуючи у своїх працях нові сорти та методи переробки, посилались на авторитет вченого та його відкриття [19].

Публіцистична робота в журналі «Плодоводство», де він відповідав за рубрику «Листи в редакцію», сколихнула зацікавленість подільських господарів та небайдужої громадськості до проблем садівництва та переробки продукції. Його справа щодо встановлення ефективності збуту та переробки садово-городніх культур продовжувалась на базі Подільського товариства сільського господарства та сільськогосподарської продукції, яке було відкрито у 1898 р. Першим його головою було обрано князя Анатолія Гагаріна, видатного помолога, засновника Імператорського Російського товариства Плодівництва, близького друга та шанувальника творчості Я. Немеца. Він був засновником зразкового помологічного саду у власному маєтку «Вікна» Балтського повіту Подільської губернії. З метою поліпшення рівня розвитку садівництва у регіоні на базі товариства вже у 1902 р. було відкрито окреме відділення садівництва. Здійснювалась величезна робота щодо розвитку галузі, популяризації нових знань, проведення ярмарків та показових виставок. За результатами опитування, здійсненого секретарем товариства Ф. Л. Любанським було підготовлено узагальнену працю з розвитку селянського садівництва, стан якого визнано як незадовільний. Основною причиною цього вважалась відсутність спеціалізованих розсадників фруктових дерев та низька культура місцевого населення. Починаючи із 1909 р. спільно із земськими органами товариство ініціювало здійснення показових робіт у селянських садах.

З появою земських органів самоврядування в Подільській губернії та започаткуванням окремої посади інспектора з садівництва та городництва при Подільському земельному відділі, яку займав А. К. Станкевич, значно активізувалась робота щодо розвитку садової дослідної справи. Після затвердження схваленого Державною Думою закону від 9 червня 1912 р. «Про деякі заходи по обладнанню і утриманню сільськогосподарських дослідних станцій» місцева влада отримала організаційні повноваження та необхідну

фінансову підтримку від уряду. Розвиток агрономії законодавчо визнали справою державного значення, до того ж з державним фінансуванням. Це безперечно вплинуло на місцеву ініціативу. Основним заходом в організації сільськогосподарської дослідної справи Подільської губернії стала участь в заснуванні Київської обласної сільськогосподарської дослідної станції. Подільське губернське земство активно сприяло створенню цієї установи та взяло на себе зобов'язання щодо влаштування на території Подільської губернії відділу садівництва та городництва. Проект помологічної станції в Подільській губернії звучав ще у 1908 р. після проведення Всеросійської наради з організації дослідної справи. Згідно з проектом А. К. Станкевича, поблизу м. Вінниці планувалось облаштувати науково-дослідну установу для потреб садівництва та виділення місцевою владою ділянки землі у 50–100 десятин землі.

На жаль, через низку соціально-політичних причин, основними з яких стали початок Першої світової війни та бурхливі революційні події, ці ініціативи було загальмовано. Лише у 1919 р. Вінницькою повітовою управою передано ділянку, яка передбачалась для відділення садівництва обласної станції, та виділено 105 тис. руб. на облаштування розсадника. Вже 24 липня 1923 р. з метою державного впливу на склад продукції та асортимент у плодових насадженнях організовано в с. Ведмеже Вушко Вінницького повіту державний плодорозсадник ім. Петровського, завідувачем якого було призначено А. К. Станкевича [4]. І лише через півстоліття цю установу було реорганізовано у Подільську дослідну станцію садівництва (1969), яка сьогодні підпорядковується Інституту садівництва та входить до мережі науково-дослідних установ Національної академії аграрних наук України.

На завершення, варто сказати, що повернення із забуття постаті Я. Й. Немеца, сьогодні є вкрай актуальним, зважаючи на ті євроінтеграційні процеси, які тривають в нашій державі. Адже він, маючи чеське коріння, відзначився на освітянській ниві, долучився до розбудови помологічної справи на українських землях, заклав основи організації садівничої справи на Поділлі.

Список використаних джерел та літератури

1. А. Г. Способ Я. О. Неμεца оживлять черенки. *Хозяйство*. 1907. № 28. С. 1272.
2. Высочайшие награды. *Циркуляр по управлению Киевским учебным округом*. 1890. № 9. С. 244–245.
3. Еленкин А. Сушка плодов и овощей. *Энциклопедический словарь* / сост. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Санкт-Петербург, 1901. Т. 32. (Судоходные сборы – Танцы). С. 154–159.
4. Корзун О. В. Становлення та розвиток сільськогосподарської дослідної справи на Поділлі (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Київ, 2011. 217 с. ; порт., фото (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 51).
5. Кучинов Н. [Рецензия] на кн. : Немец Я. Промышленное плодоводство в Северной Америке. Санкт-Петербург, 1898. 388 с. с илл, 1 л. карт. *Плодоводство*. 1898. № 12. С. 1021–1026.
6. Немец Я. Американские новинки. Принцесса Луиза. Ранняя Вильдера. *Плодоводство*. 1890. № 12. С. 563–564; 1897. № 3. С. 107.
7. Немец Я. О. Английский крыжовник. *Вестник садоводства, плодоводства и огородничества*. 1889. № 9 (сент.). С. 394–406.
8. Немец Я. Груша Идаго. *Плодоводство*. 1890. № 2. С. 79–82.
9. Немец Я. О. Несколько новых смородин. *Вест. садоводства, плодоводства и огородничества*. 1889. № 7/9 (июль-август). С. 344–348.
10. Немец Я. О. Перспективное рисование геометрических форм. Одесса, 1876. 87 с. : с илл.; 2-е изд. Одесса, 1877. 85 с.
11. Немец Я. О. Письменный ящик. *Вестник садоводства, плодоводства и огородничества*. 1889. № 9 (сент.). С. 432.
12. Немец Я. Промышленное плодоводство в Северной Америке. Санкт-Петербург, 1898. 388 с. с илл, 1 л. карт.
13. Немец Я. О. Сушка плодов и ягод. Практическая и дешевая. *Плодоводство*. 1893. № 5. С. 256; 1898. № 12. С. 832.
14. Немец Я. О. Яблоки русские в Америке (кор.). *Плодоводство*. 1892. № 4. С. 197; 1893. № 1. С. 51, 557.
15. Немец Я. О. Японская слива Кельси. *Вестн. садоводства, плодоводства и огородничества*. 1891. № 1. С. 15–19.
16. Новороссийский календарь на 1871 г. / изд. от канцелярии Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора ; с картою железных дорог Российской империи. Одесса : тип. П. Францова, 1870. С. 72; 1871. С. 72; 1872. С. 71.
17. Описание Международной выставки плодоводства, огородничества, виноделия и других специальных культур в С.-Петербурге 1894 года, устроенной Российским обществом плодоводства / Российское об-во плодоводства. Санкт-Петербург, 1896. С. 420, 434.
18. Плодоводство в России. Материалы и исследования / сост. Н. И. Кучинов. Санкт-Петербург : тип. В. Киршбаума, 1901. Вып. 4 : Плодоводство в Подольской губернии. С. 21–24.

19. Симиренко Л. П. Помология : в 3-х т. Киев, 1961–1963.
20. Шмит А. О. Климатические невзгоды садов нашего отечества и сравнение их с климатическими условиями Западной Европы и Северной Америки. Санкт-Петербург, 1901. 141 с., 5 карт.
21. Яропуд Василь. Розкажу про сади на одній паралелі з Парижем : Історія подільського садівництва. Вінниця, 2002. 124 с. : илл. (Серія «Наука – Україні»).
22. Формулярный список Ярослава Осиповича Немеца от 29 ноября 1889 г. *Центральний державний історичний архів України у м. Києві* (далі ЦДІАК України). Ф. 707. Оп. 62 (1889). Спр. 117. Арк. 61–68.
23. О перемещении директора Ровенского реального училища статского советника Немеца. *ЦДІАК України*. Ф. 707. Оп. 55. Спр. 98. 9 арк.
24. О перемещении директоров реальных училищ. *ЦДІАК України*. Ф. 707. Оп. 54. Спр. 54. 18 арк.
25. Протокол Винницкой Городской Думы 12 июня 1889 № 53. *Державний архів Вінницької області*. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 13.

References

1. A. G. (1907). *Sposob Ya. O. Nemeca ozhivlyat' cherenki*. [A. G. Y. Nemes's method revives the cuttings.]. *Khozyaystvo*. [Economy]. 28, 1272. [in Russian].
2. (1890). *Vysochayshiy nagrody* [The highest rewards.]. *Tsirkulyar po upravleniyu Kiyevskim uchebnym okrugom*. [Circular for the management of the Kyev academic district]. 9, 244–245. [in Russian].
3. Yelenkin, A. ; Brokgauz, F. A. and Yefron I. A. compls. (1901). *Sushka plodov i ovoshchey* [Elenkin A. Drying fruits and vegetables]. *Entsiklopedicheskiy slovar'* [Encyclopedic Dictionary]. Sankt-Peterburg. 32. (Sudokhodnyye sbory – Tantsy). 154–159. [in Russian].
4. Korzun, O. V. (2011). *Stanovlennya ta rozvytok sil's'kohospodars'koyi doslidnoyi spravy na Podilli (kinets' XIX – pochatok XX st.)* [Formation and development of agricultural research in Podillia (end of the nineteenth and early twentieth centuries)]. Kyiv, 217 ; port., foto (Istoryko-bibliohrafichna seriya «Ahrarna nauka Ukrayiny v osobakh, dokumentakh, bibliohrafiyi»; kn. 51). [in Ukrainian].
5. Kuchinov, N. (1898). *[Retsenziya] na kn. : Nemets Ya. Promyshlennoye plodovodstvo v Severnoy Amerike. Sankt-Peterburg, 1898. 388 s. s ill, 1 l. kart.* [[Review] on the book : Nemes, Y. Industrial Horticulture in North America. St. Petersburg, 1898. 388 p. with ill, 1 liter. kart.]. *Plodovodstvo* [Fruit growing.]. 12, 1021–1026. [in Russian].
6. Nemets, Ya. O. (1890, 1897). *Amerikanskiye novinki. Printsessa Luiza. Rannyaya Vil'dera*. [Nemes, Y. American novelties. Princess Louise. Early Wilder]. *Plodovodstvo* [Fruit growing]. 12, 563–564 ; 3, 107. [in Russian].
7. Nemets, Ya. O. (1889). *Angliyskiy kryzhovnik*. [Nemes Y. English gooseberry]. *Vestnik sadovodstva, plodovodstva i ogorodnichestva*. [Herald of gardening, fruit growing and gardening]. 9, 394–406. [in Russian].

8. Nemets, Ya. O. (1890). *Grusha Idago* [Nemec, Y. Pear Idago]. *Plodovodstvo*. [Fruit growing]. 2, 79–82. [in Russian].

9. Nemets, Ya O. (1889). *Neskol'ko novykh smorodin*. [Nemec, Y. A few new currants.]. *Vest. sadovodstva, plodovodstva i ogorodnichestva*. [Herald of gardening, fruit growing and gardening.]. 7/9, 344–348. [in Russian].

10. Nemets, Ya. O. (1877). *Perspektivnoye risovaniye geometricheskikh form* [Nemec Y. Perspective drawing of geometric forms]. Odessa, 87, ill.; 2-ye izd. [2 ed]. Odessa, 85. [in Russian].

11. Nemets, Ya. O. (1889). *Pis'menny yashchik*. [The written box]. *Vestnik sadovodstva, plodovodstva i ogorodnichestva* [Herald of gardening, fruit growing and gardening]. 9, 432. [in Russian].

12. Nemets, Ya. (1898). *Promyshlennoye plodovodstvo v Severnoy Amerike*. [Nemec, Y. Industrial Horticulture in North America]. St. Petersburg, 388. [in Russian].

13. Nemets, Ya. O. (1893, 1898). *Sushka plodov i yagod. Prakticheskaya i deshevaya* [Drying fruits and berries. Practical and cheap]. *Plodovodstvo*. [Fruit growing]. 5, 256 ; 12, 832. [in Russian].

14. Nemets, Ya. O. (1892, 1893). *Yabloki russkiye v Amerike* [Apples are Russian in America]. *Plodovodstvo* [Fruit growing]. 4, 197 ; 1. 51, 557. [in Russian].

15. Nemets, Ya. O. (1891). *Yaponskaya sliva Kel'si*. [The Japanese plum of Kelsey]. *Vestn. sadovodstva, plodovodstva i ogorodnichestva* [Herald of gardening, fruit growing and gardening.]. 1, 15–19. [in Russian].

16. (1870, 1871, 1872). *Novorossiyskiy kalendar' na 1871 g.* [The Novorossiysk Calendar for 1871] / izd. ot kantselyarii Novorossiyskogo i Bessarabskogo general-gubernatora ; s kartoyu zheleznykh dorog Rossiyskoy imperii. Odessa. 72; 72; 71. [in Russian].

17. (1896). *Opisaniye Mezhdunarodnoy vystavki plodovodstva, ogorodnichestva, vinodeliya i drugikh spetsial'nykh kul'tur v S.-Peterburge 1894 goda, ustroyennoy Rossiyskim obshchestvom plodovodstva* [Description of the International Exhibition of fruit growing, truck farming, winemaking and other special crops in St. Petersburg in 1894, arranged by the Russian Fruit Growing Society]. St. Petersburg. 420, 434. [in Russian].

18. Kuchinov, N. I. comp. (1901). *Plodovodstvo v Rossii. Materialy i issledovaniya* [Fruit growing in Russia. Materials and research]. St. Petersburg. 4. *Plodovodstvo v Podol'skoy gubernii* [Fruit growing in the Podolsk province]. 21–24. [in Russian].

19. Simirenko, L. P. (1961–1963). *Pomologiya* : v 3-kh t. [Pomology : in 3 vol.]. Kyev. [in Russian].

20. Shmit, A. O. (1901). *Klimaticheskiye nevgody sadov nashego otechestva i sravneniye ikh s klimaticheskimi usloviyami Zapadnoy Yevropy i Severnoy Ameriki* [Climatic adversities of the gardens of our fatherland and their comparison with the climatic conditions of Western Europe and North America]. St. Petersburg. 141, 5 maps. [in Russian].

21. Yaropud, Vasil'. (2002). *Rozkazhu pro sadi na odniy paraleli z Parizhem : Istoriya podil's'kogo sadivnitstva*. [I'll tell you about gardens in one parallel with

Paris : History of Podillya gardening]. Vinnitsa, 124. (Series «Science – Ukraine»). [in Ukrainian].

22. (1889). *Formulyarnyy spysok Yaroslava Osypovycha Nemetsa ot 29 noyabrya 1889 h.* [Formula list of Yaroslav Osipovich Nemec of November 29, 1889]. Tsentral'nyy Derzhavnyy Istorychnyy Arkhiv Ukrainy u m. Kyevi (dali TsDIAK Ukrayiny), f. 707, op. 62 (1889), spr. 117, ark. 61–68. [in Russian].

23. *O peremeshchenyy dyrektora Rovenskoho real'noho uchylyshcha statskoho sovetnyka Nemetsa* [About the movement of the director of the Rovno Real School of the State Councilor Nemec] TsDIAK Ukrainy, f. 707, op. 55, spr. 98, 9 ark. [in Russian].

24. *O peremeshchenyy dyrektorov real'nykh uchylyshch* [About the displacement of directors of real schools]. TsDIAK Ukrayiny, f. 707, op. 54, spr. 54, 18 ark. [in Russian].

25. (1889). *Protokol Vynnytskoy Horodskoy Dumy 12 iyunya 1889 № 53* [Protocol of Vinnitsa City Duma. June 12, 1889 No. 53]. Derzhavnyy arkhiv Vinnyts'koyi oblasti, f. 15, op. 1, spr. 25, ark. 13. [in Russian].

Рецензент:

Коваленко Н.П., д.і.н., с.н.с.

Надійшла до редакції 13.09.2018 р.